

ÜLDAJALUGU

PEATÜKK 8

Rooma keisririik

Ta ergutas sõdureid kõigest mõne sõnaga, öeldes, et nad peaksid meeles oma varasemat vaprust ega satuks hingelisse segadusse, vaid paneksid vaenlase rünnakule julgelt vastu ...

Caesar (100–44 eKr), „Märkmeid Gallia sõjast“

Teel keisririigi poole

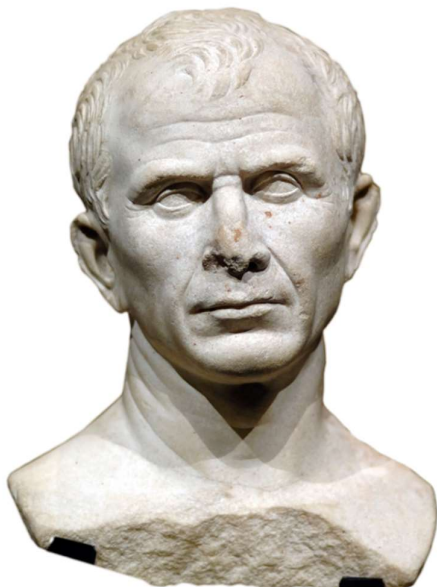
1. sajandil eKr olid Roomale iseloomulikud arvukad kodusõjad, mille eri leeride eesotsas olid armee abil oma võimupositsioone kindlustanud väejuhid. 60.–50. aastatel eKr tõusid esile Gnaeus **Pompeius** ja Gaius Julius **Caesar**. Mõnda aega olid nad liitlased, kuid 49. aastal eKr puhkes nende vahel kodusõda, kus Caesar peale jäi ja koondas seejärel enda kätte kogu võimu; 44. aastal eKr lasi ta end eluaegseks diktaatoriks kuulutada. Kuigi Caesar valitses leebelt ja püüdis nii lihtrahvast kui ka nobiliteeti uue võimuga lepitada, polnud suur osa aristokraatiast ainuvalitsusega rahul. Juba samal aastal tapsid ta senaatoritest vandenõulased. Taas puhkenud võitlustes said vabariiklased lüüa Caesari lähimalt poolehoidjalt Marcus **Antoniuselt** ning Caesari testamendiga pärijaks määratud õetütre pojalt ja ühtlasi kasupojalt Gaius Julius Caesar **Octavianuselt**. Nad jagasid omavahel riigi valitsemise nii, et selle lääneosa jäi Octavianuse ja idaosa Antoniuse võimu alla. Ent peagi algas nendegi vahel kodusõda. Octavianus purustas 31. aastal eKr Antoniuse ja tema liitlase Egiptuse kuninganna Kleopatra laevastiku Kreeka rannikul Aktioni merelahingus ning ühendas 30. aastal eKr kogu riigi oma võimu alla. Seda sündmust võib lugeda Rooma vabariigi lõpuks ja keisririigi alguseks.

Previous

Caesari surm (18. sajandi maal)

Caesari võimuga ei leppinud vabariiki pooldavad senaatorid, kes kartsid, et Caesar tahab taastada kuningriiki. Nad korraldasid vabariigi päästmiseks vandenõu, mille tulemusel tapeti Caesar 44. aasta märtsi iidide ajal (15. märtsil).

Gaius Julius Caesar

Peale riigimehe ja väejuhi oli Caesar ka silmapaistev kõnemees ja kirjanik. Tema teosed, 50. aastail eKr Gallia alistamist kirjeldav „Märkmeid Gallia sõjast” ja järgmise kümnendi sündmustel peatuv „Märkmeid kodusõjast” on hoolimata eneseõigustuslikust toonist väärtuslikud ajalooallikad.

Katkend Caesari kirjeldusest germaani hõimu nervidega peetud võitlusest

Caesar pidi kõike tegema ühel ajal: lipu heiskama, mis oli märguandeks, kui oli vaja relvile rutata; pasunaga märku andma; sõdurid töölt tagasi kutsuma; saatma nende järele, kes olid läinud veidi kaugemale muldvalli rajamiseks materjali hankima; väe üles rivistama; sõdureid julgustama ja rünnakuks märku andma. Paljutki takistas aja nappus ja vaenlaste lähenemine. Neis raskustes olid toeks kaks asjaolu: esiteks sõdurite teadmised ja vilumus, sest nad olid eelnenud lahinguis karastunud ja seetõttu suutsid nad end sama hästi ise käsutada kui teistelt juhendust saada; ning teiseks see, et Caesar oli kõigi leegionide ülemail keelanud töö ja oma leegioni juurest eemalduda seni, kuni laager on kindlustamata. Vaenlase läheduse ja tegutsemiskiiruse tõttu ei oodanud nad nüüd enam Caesari käsku, vaid toimisid ise oma äranägemise järgi.

Kui Caesar oli vajalikud käsud andnud, ruttas ta sõdureid julgustama sinna, kus juhused võimaldas, ja sattus kümnenda leegioni juurde. Ta ergutas sõdureid kõigest mõne sõnaga, öeldes, et nad peaksid meeles oma varasemat vaprust ega satuks hingelisse segadusse, vaid paneksid vaenlase rünnakule julgelt vastu, kuna vaenlased olid vaid odaviske kaugusel. ... Seejärel suundus ta teise väeosa juurde, et neidki julgustada, ning leidis ka nemad juba võitlemas. ...

Caesar suundus pärast kümnea leegioni julgustamist edasi parema tiiva juurde, kus ta nägi, et meie omad olid kitsikuses ja kaheteistkümnenda leegioni sõdurid olid koondanud lahingulipud ühte paika ning üksteise vastu surutuna olid nad lahingutegevuses pärsitud; neljandas kohordis olid kõik tsentuuriid tapetud ja lipukandjagi maha löödud ning lahingulipp kaotatud; ... ülejäänud olid jäänud loiumaks ja järelväe hulgast eemaldus mõnigi mees üksi jäädes lahingust, vältimaks viskerelvi. Vaenlane ... tungis kummaltki küljelt peale; olukord oli kriitiline ega olnud ka ühtegi tagavaraväge, mida oleks saanud appi saata. Võtnud ühelt järelväe sõdurilt kilbi, tungis Caesar, kes ise oli tulnud sinna kilbita, esimesse ritta ... Tema saabumine täitis sõdurid lootusega ja nende õhin taastus, kuna igaüks ihkas ka siis, kui hukk oli ligi, ülemjuhataja nähes usinalt pingutada, ning vaenlase rünnak viibis veidi.

Märkmeid Gallia sõjast.– Rooma kirjanduse antoloogia. Tallinn, 2009.

Muutused armees ja armee ülesehitus

Ehkki Augustuse ajal vallutati Hispaania põhjaosa ja hulk maa-alasid kuni Doonauni, pühendus keiser eeskätt kindla riigipiiri kinnistamisele. Armee ülesandeks saigi nüüdsest peamiselt piiride kaitse. Püsivate piirikindlustuste rajamisel kujunes võimas piirikaitsevöönd – *limes Romanus*.

Vabariigiaegne kodanikest ja liitlastest koosnenud vägi oli keisririigi ajaks asendunud elukutselise palgaväega, kuid kõigist muutustest hoolimata jäid sõjaväe ülesehitus, relvastus ja võitlustaktika suurel määral samaks.

Sõjaväe peajõu moodustas raskelt relvastatud jalavägi. Peamine väeüksus oli **leegion**, mis koosnes umbes 5000 mehest, kus enamiku moodustasid raskelt relvastatud jalaväelased. Leegioni koosseisu kuulusid ka kergelt relvastatud jalamehed ja ratsaväeüksused, kuid nende osa oli teisejärguline. Ratsavägi kaitses jalaväge külgedelt, teostas luuret ja jälitas vaenlast.

Erinevalt Kreeka ja Makedoonia faalanksist ei rivistunud Rooma leegion mitte pikkadesse sirgetesse viirgudesse, vaid väiksemate, justkui malelaua ruutudena asetatud ristiküklikukujuliste allüksustena. See muutis roomlaste taktika paindlikuks: võimaldas võidelda ka künklikul maastikul, lahingus väsinud ja kaotusi kandnud üksustel taanduda ning nende asemel uutel võitlusse minna.

Suurt tähelepanu pöörati ka sõjatehnikale. Laevastiku ja sõjatehnika osas võtsid roomlased üle hellenistlike riikide saavutused. Roomlased olid oma aja parimad kindluste piirajad: nad kasutasid katapulte (kivi- ja nooleheitemasinaid), müürilõhkujaid ja piiramistorne, millest mehed võisid otse rünnatava kindluse müürile tungida. Lisaks sellele õppisid roomlased välioludes oma sõjaväelaagreid kiiresti ja turvaliselt muldvalli ning palktaraga kindlustama, vältimaks vaenlase ootamatuid kallaletunge.

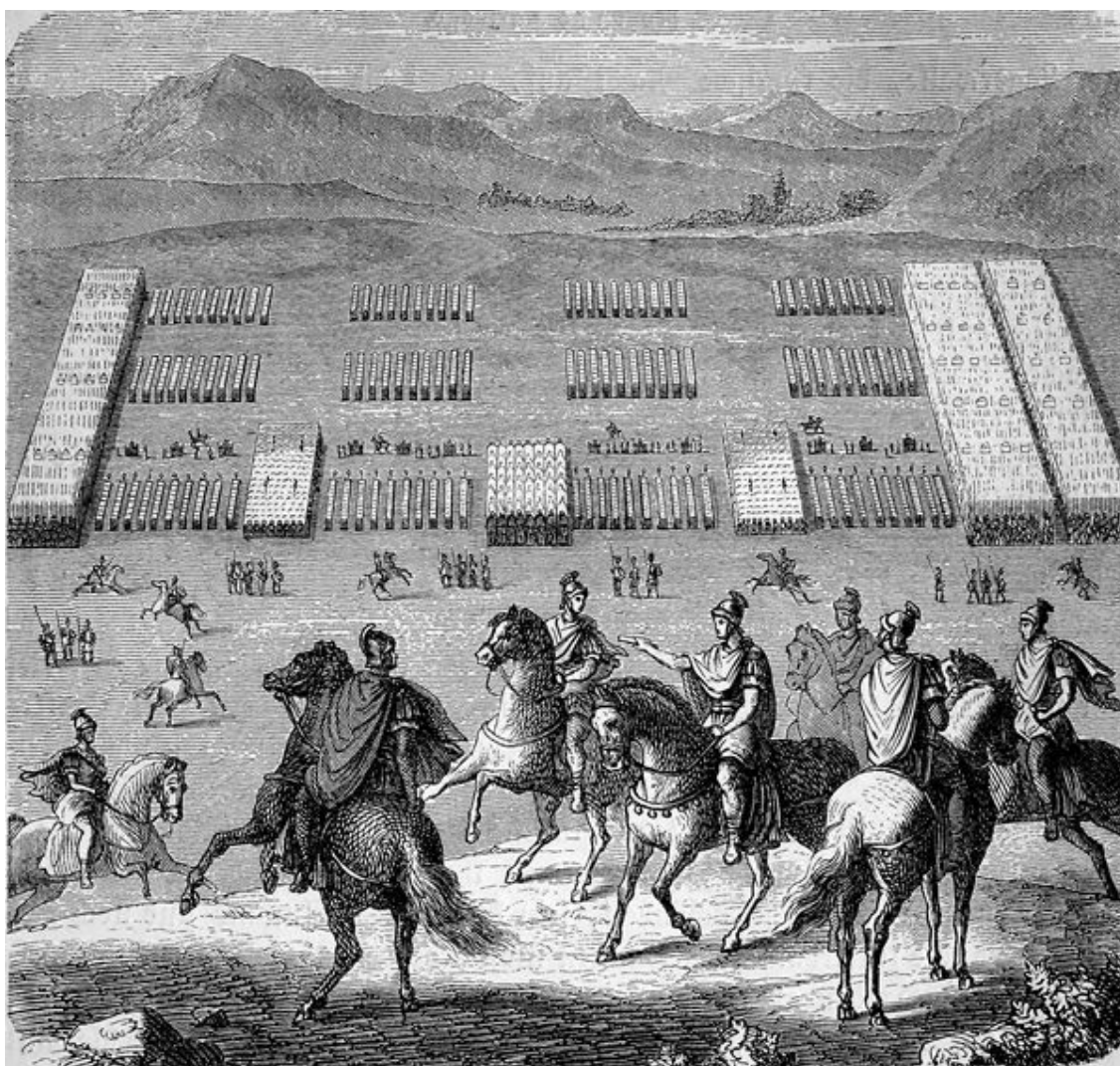
Lavastatud lahing roomlaste ja daaklaste vahel (Rumeenias 2018)

Rooma leegionär

Leegionäri raskerelvastus koosnes pronkskiivrist, rinnaturvisest, küünarvarre- ja põlvekaitsmetest, nelinurksest kilbist, viskeodast ja lühikesest sirgest mõõgast. Võitluse algul heitsid leegionärid paarikümne sammu kauguselt vaenlase pihta oda ja asusid seejärel mõõgaga lähivõitlusesse.

Keisririigi ajal jagunes leegion kümneks kohordiks, iga kohort viieks tsentuuriaks. Leegioni juurde kuulusid ka kergerelvastuses jalaväelased, mitukümmend heite- ja viskemasinat, relvatöökojad jm. Augustuse ajal oli Rooma sõjaväes kokku hinnanguliselt 300 000–350 000 meest.

Rooma leegion lahingurivis

Hadrianuse vall

Tänapäeval Suurbritannias asuv ja aastail 122–128 ehitatud Hadrianuse vall on saanud nime samanimelise keisri (valitses 117–138) järgi. 117 kilomeetri pikkuse, kohati viie meetri kõrguse ning 320 kaitsetorni, 17 kastelli ja 80 väravaga valli eesmärk oli kindlustada riigi piiri võimalike kallaletungide vastu.

Kui on huvi, kuula ERRi saadet „Aja jälg kivis“ [Hadrianuse vallist](#) (autor Helgi Erilaid).

Augustus – esimene Rooma keiser

27. aastal eKr sai Octavianus senatilt aunime **Augustus** ja valitsemiseks tähtsamad provintsid. Augustuse valitsusaeg (kuni 14. aastani pKr) oli riigile igati soodus. Kodusõdadele järgnenud pikk rahuperiood tagas majanduse kiire arengu ja lubas valitsejal pühenduda riikliku korralduse täiustamisele. Augustus oli järjekindel ja tasakaalukas valitseja, kes suutis hoida häid suhteid nii lihtrahva kui ka aristokraatiaga. Kui Augustus suri, pidas enamik roomlasi ainuvalitsust enesestmõistetavalt sobivaimaks riigikorralduseks.

Augustuse võimuletulek ei tähendanud ametlikult vabariigi lõppu. Otse vastupidi, Augustus nimetas ennast vabariigi taastajaks. Igal aastal valiti magistraate ning senat, mis kujunes valitseja nõuandvaks organiks, pidas regulaarselt istungeid. Kuid tegelik võim kuulus nüüd kõigest hoolimata ühele isikule. Augustus oli valitud mitmesse ametisse, mis üheskoos andsid võimutäiuse kõigi olulisemate küsimuste otsustamiseks.

Tähtsamate provintside asevalitsejana kandis Augustus tiitlit **imperaator**. Rahvatribuunina oli tal vetoõigus kõigi magistraatide otsuste üle. Loomulikult oli Augustus ka senati liige. Ta võttis endale aunimetuse **princeps**, mida oli juba ammu ajast kasutatud kõige auväärsema senaatori tiitlina. Et Caesar oli Augustuse noorena lapsendanud, kandis ta Rooma tava kohaselt muude nimede hulgas ka oma kasuisa nime. Tema ametlikuks nimeks sai Imperator Caesar Augustus. Järgmised valitsejad kasutasid neid nimesid juba tiitlitena, mis kõik tähistasid valitsejat. Caesari nimest tuleneb omakorda nimetus **keiser**.

Keiser Augustusest

Vabariigi taaskehtestamise peale mõtles ta kahel korral: kõigepealt kohe pärast Antoniusest jagusaamist, meenutades, et too oli talle sagedasti ette heitnud, nagu seisaks taaskehtestamine just tema taga; ning uuesti pikaajalisest haigusest tulpinuna, kui ta kutsus isegi magistraadid ja senati enda juurde koju ning andis impeeriumi arvepidamise neile üle. Kuid võttes arvesse nii seda, et eraisikuna ei oleks ta väljaspool hädadohtu, kui ka seda, et oleks mõtlematu usaldada riik paljude inimeste suva alla, hoidis ta seda enda käes edasi, ning pole kindel, kumb oli parem, kas tulemus või kavatsus.

Seda kavatsust väljendas ta alatasa ning tõendas ka ühes oma ediktis järgmiste sõnadega: „Nõnda lubatagu mul terve ja kahjustamata riik üles ehitada tema alusele ning noppida selle teo eest vilja, mida ma taotlen: et mind nimetataks parima riigikorra

loojaks ning et ma surres võtaksin endaga kaasa lootuse, et riigi alusmüür, mille ma olen rajanud, jääb püsima.” Ja ta täitis ise oma soovi, püüeldes igal moel selle poole, et uus seisukord kellelegi vastumeelt ei oleks.

Kirjanik ja ajaloolane Suetonius (u 70–140) keiser Augustusest. – Keisrite elulood. Tallinn, 2009.

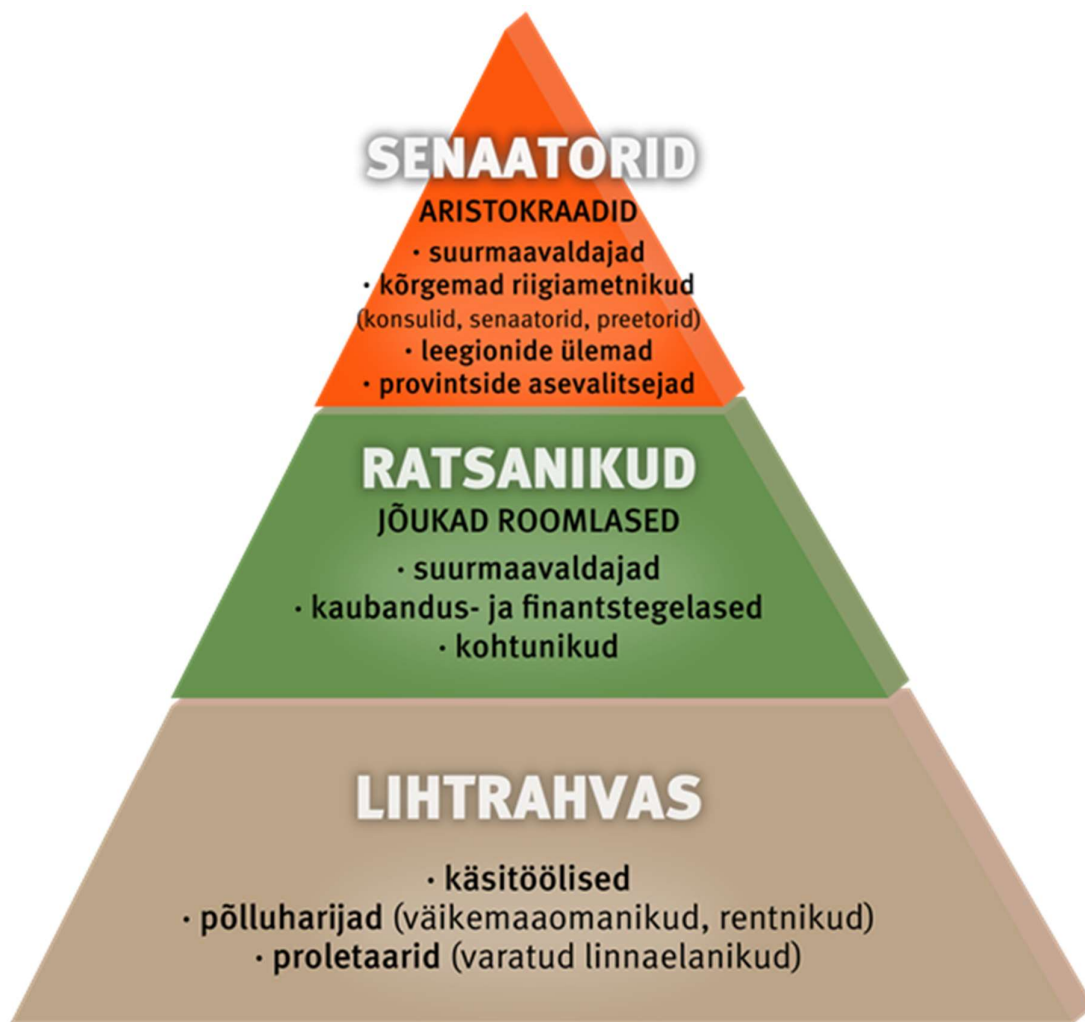
Ühiskond

Kõik Rooma riigi vabad elanikud kuulusid ühte või teise seissusse, mis erinesid üksteisest oma jõukuse ja ühiskondliku positsiooni poolest ning mille piirid olid osalt ka seadustes kirjas.

Senaatoriseisuse moodustasid Rooma riigi ülikud, senaatoriperekonnad. Algselt oli see Rooma linnriigi aristokraatia, kuid keisririigi ajal tõusis senaatoriteks ka esmalt Itaalia ja seejärel provintsiaristokraatia esindajaid. Senaatorid olid küll suurmaavaldajad, kuid veetsid enamiku aega Roomas, kus nad olid kõrgemates riigiametites, nende seast määrati leegionide ülemad ja enamik provintside asevalitsejaid.

Ratsanikuseisusesse kuulusid rikkad ja mõjukad roomlased, kes jäid väljapoole senaatoriseisust. Algselt peeti ratsanikeks neid, kellel oli jõukust hankida endale ratsahobune ja teenida ratsanikuna sõjaväes. Hilise vabariigi ja keisririigi ajal nimetati ratsanikeks lihtsalt teatud jõukuse saavutanud Rooma kodanikke, paljud neist olid suurmaavaldajad. Erinevalt senaatoritest tegeles enamik ratsanikuseisusesse kuulujaist kaubanduse ja rahandusega. Seetõttu said just neist impeeriumi rahaasjadega tegelenud ametnikud. Sageli määrati ratsanikke ka kohtunikeks.

Lihtrahva enamiku moodustasid käsitöölised ja põlluharijad: väikeomanikud ja rentnikud. Kui linnad kasvasid, suurenes ka **proletaaride** ehk varatute linnaelanike hulk. Eriti palju oli neid pealinnas Roomas. Kõik nad olid Rooma kodanikud. Juba vabariigi lõpuperioodil hakati proletaaridele riigi kulul vilja jagama.

Rooma kodanikud

Orjad ja vabakslastud

Rooma oli orjanduslik ühiskond. Vallutussõjad võimaldasid orje pidevalt juurde tuua. Orjad olid eri rahvustest ja ühiskonnakihtidest, nende seas oli nii kõrgelt haritud kreeklasi kui ka lihtsaid võõramaalasi. Orje kasutati põllumajanduses, kaevandustes, käsitöökodades, majateenijatena ning isegi arstide ning õpetajatena. Seaduse ees olid nad kõik ühtviisi nende omanikele kuuluv vara ehk „kõnelevad tööriistad”, nagu roomlased neid nimetasid.

Omanik võis orjaga teha, mida soovis, varasemal ajal ka tappa. Keisririigi perioodil orjade omavoliline tapmine siiski keelati.

Rikaste majapidamiste teenijate ja koduabilistena töötavate orjade positsioon võis olla vahel üsna hea. Peremehed usaldasid neile tihti vastutusrikkaid ülesandeid ja tuli ette juhuseid, kus orjad peremehega sõbrunesid. Paljud peremehed pidasid tulusamaks lasta võimekal orjal endale ise elatist teenida, nõudes talt selle eest tasu. Ori võis siis käituda nagu vaba inimene ja hankida varandusegi, kuid see ja tema isik kuulusid endiselt peremehele.

Selline ori võis aga lootä, et isand lubab tal end vabaks osta. Orjade vabastamine oli Roomas küllalt tavaline. Seda võidi teha ka lihtsalt heast südamest, näiteks tänutäheks ustava teenimise eest.

Vabakslastu sai kohe Rooma kodanikuks, kuid jäi tavaliselt kliendina oma senise isandaga seotuks. Tema vabaduses sündinud lapsed võisid kandideerida riigiametisse.

Spartacuse kuju Pariisis Louvre'is

Spartacuse ülestõus

Orjad astusid ka mõnikord oma allasurutud ja jõhkra seisundi vastu üles. 2.–1. saj eKr toimunud suurtes orjade sõdades seisid Rooma riigikorrale vastu terved orjade armeed. Üks ajaloo tuntumaid orjade vastuhakke oli Spartacuse juhitud ülestõus 73.–71. aastal eKr. Spartacus oli Traakiast pärit gladiaator, kes juhtis ühest gladiaatorite koolist alguse saanud mässu. Mässulised põgenesid ja nende ümber hakkas koonduma teisi pagenud orje. Orjade hiigelvägi, mis koosnes allikate andmeil kuni 120 000 mehest, oli alguses edukas võitluses roomlaste vägedega. Oli isegi võimalus, et Spartacuse armee ründab Roomat. Selle asemel aga liikus Spartacus lõunasse, kus orjade vägi sai roomlastelt

hävitavalt lüüa ning Spartacus langes.

Pärast Spartacuse luhtunud ülestõusu ei lakanud orjade relvastatud vastupanu, kuid see polnud enam nii ulatuslik.

Erinevused riigi ida- ja lääneosa vahel

Rooma võim sidus Vahemere maad ühtseks poliitiliseks ja majanduslikuks tervikuks. Poliitiline karjäär eeldas kõikjal ladina keele ja Rooma tavade head tundmist. See soodustas provintside, eriti provintsiaristokraatia romaniseerumist. Kuid oma majanduse, ühiskonna arengu ja kultuuritaseme poolest olid roomlaste alistatud maad erinevad. Rooma võimu all erinevused küll vähenesid, kuid päriselt ei kadunud.

Idaprovintsid, kuhu kuulusid Kreeka, Väike-Aasia, Süüria, Egiptus jt alad, olid kõrge kultuuri ja jõukate linnadega juba ammu enne seda, kui roomlased need vallutasid. Rooma võimu all püsisid need keisririigi kõige jõukamate aladena. Hellenismiperioodist alates kõneldi idas peamiselt kreeka keelt ja nii jätkus see ka Rooma võimu all. Ladina keel levis idaprovintsidest rahva seas suhteliselt vähe, seda kasutati peamiselt riigivalitsemises ja sõjaväes.

Lääneprovintsid – Põhja-Aafrika, Hispaania, Gallia ja Britannia – olid enne roomlaste vallutust enamasti alles riigi tekke staadiumis. Erandi moodustas Põhja-Aafrika, mis juba Kartaago hiilgepäevil (6.–3. sajand eKr) oli olnud rikas ja kõrgelt arenenud kultuuriga piirkond. Mujal loodi suuremad linnad alles pärast Rooma võimu alla minekut ja need olid seega algusest peale roomalikud. Sealsed linnad jäid jõukuselt ja arengutasemelt Idamaa linnadele alla. Vahemerest eemal, eriti põhjapoolsetel aladel, oli linna vähe. Ühiskond säilitas siin selgelt põllumajandusliku üldilme.

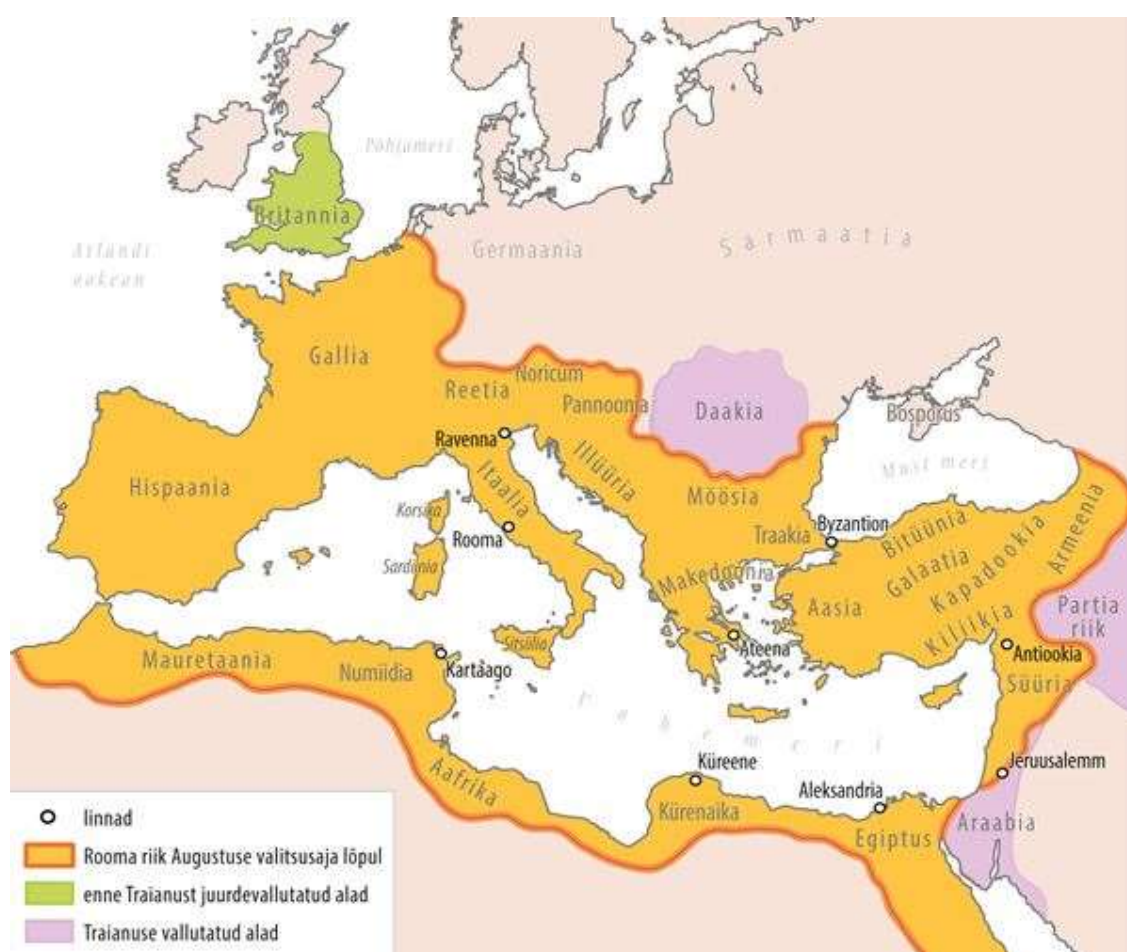
Provintside lõimumine

Rooma riigi edasine areng, mis viis Rooma kodakondsuse laiendamiseni kõigile impeeriumi vabadele meestele aastal 212 pKr, on hästi teada. Omaniku uhkusega püüdis keskvoim viia oma

riiki õitsengule ning hoolitseda alamate heaolu eest: lasti kuivendada soid, tegeldi agraarpoliitikaga jne. Provintse peeti üha vähem välisteks valdusteks, need muutusid impeeriumi osaks ning Itaaliast enesest sai aja jooksul esimene provintside seas – koloniaalne hegemoonia oli kujunenud ümber tsentraliseeritud riigiks. Provintsid omakorda taandus üha enam ettekujutus keisrist kui võõrvõimu esindajast ning talle hakati kuuletuma kui seaduslikule valitsejale. ...

Rooma riigi moraalse ühendamise kese oli tsivilisatsiooni ideaal. Kui Augustuse ajal kodusõjad lõppesid, siis avastasid tema kaasaegsed, et maailm on saavutanud seninägematu õitsengutaseme ning nende mõtlemises vormus idee barbaarsest eilsest ja tsiviliseeritud tänasest. ...

Paul Veyne. Humanitas: Roomlased ja teised. – Andrea Giardina. Vana-Rooma inimene. Tallinn, 2004.

Rooma keisririik 2. sajandi I veerandil

Rooma riik saavutas suurima territoriaalse ulatuse keiser **Traianuse** (valitses 98–117) ajal, kui vallutati Daakia ja Mesopotaamia. Daakia jäi Rooma riigi koosseisu enam kui sajaks aastaks, Mesopotaamia aga loovutati juba järgmise keisri valitsusajal, sest kauget ja impeeriumiga nõrgalt seotud piirkonda oma võimu all hoida oli liiga vaevanõudev ja kulukas.

Põllumajandus

Ka põllumajandusel olid idas ja läänes oma eripärad. Idapoolsetel aladel harisid põldu peamiselt kas isiklikku maatükki omavad või rentnikuna suurmaavaldaja maadel töötavad väiketalupojad, seevastu läänes kujunesid ulatuslikud, peamiselt orjatööl põhinevad suurmaavaldused – **latifundiumid**. Loomulikult ei puudunud sealtki väiketalupojad, kuid nende osa jäi väiksemaks kui see oli idaproovintides. Vabariigi lõpus ja keisririigi algusaegadel läks latifundiumide toodang peamiselt müügiks. Näiteks Põhja-Aafrika latifundiumid varustasid tavapäraselt leivaviljaga Rooma linna. Kuid üha enam hakkasid latifundiumid muutuma isemajandavateks suurmõisateks, kus toodang tarbiti ja vajaminev valmistati kohapeal. Nii hakkas kaubavahetus lääneproovintides aegamööda vähenema. Et pärast vallutussõdade lõppu oli ka orje raskem hankida, hakkasid latifundiumide omanikud kasutama oma maa harimiseks rentnike ja sõltlaste tööjõudu. Nii ilmnesid keisririigi perioodil esimesed märgid orjandusel põhineva majanduse taandarengust. Suur osa rikkaid suurmaaomanikke elas linnas. Linn ja seda ümbritsenud maapiirkond olid tihedalt seotud: linnade nõukogud ja ametnikud korraldasid ka ümbruskonna asju.

Latifundium (rekonstruktsioon)